

KNIGHT OF THE SCIENCE

On the 90th Birthday of Ihor Chernikov

V. Nagaichuk

PhD (History)

Independent Researcher

viktor.nagaichuk@live.com

The paper is dedicated to the 90th birthday anniversary of Professor Ihor Chernikov, a distinguished Ukrainian Turkologist and Orientalist. He belongs to the post-World War II generation of scholars who at the end of 1950s – early 1960s were at the origins of the revival of Oriental studies in Ukraine. The article outlines major landmarks in the life and academic career of Prof. Chernikov. Emphasis is placed on his invaluable contribution to the studies in history, domestic and foreign policies of the Republican Turkey, activities of its founder and builder Mustafa Kemal Ataturk, Ukrainian-Turkish relations. Some of the scholar's main academic works on Turkey are being reviewed. Prof. Chernikov is also credited with his tangible contribution to studies on the history of development of Oriental studies in Ukraine, particularly on the scientific heritage of such luminaries as Ahatanhel Krymskyi, Andriy Kovalivs'kyi and Omeljan Pritsak. The paper concludes that Ihor Chernikov has been and still remains an active participant of the processes of revival and further development of Ukrainian Orientalism at different historical stages. Ihor Chernikov's bibliography for 1990–2017 is presented at the end of the article.

Keywords: Ihor Chernikov, Turkology, history of Turkey, Ataturk, Orientalism, revival of Oriental Studies in Ukraine

ЛИЦАР НАУКИ

Ігорю Федоровичу Чернікову – 90

V. I. Nagaichuk

1 січня 2021 р. виповнюється 90 років Ігорю Федоровичу Чернікову – визначному українському тюркологу та орієнталісту, доктору історичних наук, професору. Він належить до славної повоєнної генерації учених, які наприкінці 50-х – на початку 60-х років минулого століття стояли біля витоків відродження сходознавства в Україні. До цієї когорти можна віднести таких відомих дослідників, як тюркологи Я. Р. Дашкевич, Н. С. Рашба, О. І. Ганусець, Д. М. Філіпенко, сходознавець та арабіст Ю. М. Кочубей, арабіст Г. Г. Зибіна, синолог Л. О. Лещенко та ін.

Майбутній учений народився 1 січня 1931 р. в селі Пісках Лохвицького району Полтавської області в родині агронома. Його дитинство та отрочество збіглися з роками Другої світової війни, внаслідок чого на його долю випало чимало важких, недитячих випробувань. Вже у вересні 1941 р. він втратив батька, який загинув на Південно-Західному фронті. Самому Ігореві разом із матір'ю та бабусею довелося поспішно евакуюватися з міста Дубна Рівненської області, у якому вони мешкали

© 2020 V. Nagaichuk; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The World of the Orient*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

на той час, далеко на схід. При цьому, як згадує І. Ф. Черніков у своїх спогадах, вони декілька разів потрапляли під жорстокі бомбардування німецької авіації [Черніков 2017, 9–10]. Потім були чотири непростих роки евакуації – спочатку в Камишині Сталінградської області, а згодом в Андижані (Узбекистан). Навчання в андижанських школах юний Ігор поєднував з роботою на місцевому гренажно-парашутному заводі, а зароблені гроші передав у фонд оборони [Черніков 2015b, 5].

Усі ці випробування воєнного лихоліття загартували характер Ігоря Федоровича, зробили його сильнішим, навчили цінувати життя і сприймати його реалії з почуттям гумору. До того ж перебування в евакуації в Середній Азії мало свої позитивні сторони. Там він дістав можливість ознайомитися з життям і звичаями народів Сходу і протягом трьох років вивчати в середній школі узбецьку мову [Черніков 2015b, 5]. Ця обставина відіграла згодом важливу роль у житті науковця.

Після закінчення війни Чернікови повернулися в Україну, оселившись у Миколаєві, де в 1949 р. Ігор закінчив зі срібною медаллю середню школу № 39. Бувши школярем, він відчував нестримний потяг до студіювання історії та міжнародних відносин, і тому перед ним, за його словами, не стояла дилема вибору майбутньої професії [Черніков 2017, 55]. Того ж року Ігор Черніков вступив на факультет міжнародних відносин Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка, навчання в якому завершив у 1954 р. з відзнакою, здобувши спеціальність “історик-міжнародник, референт-перекладач”. Після цього протягом трьох років (1954–1957 рр.) працював учителем у двох київських середніх школах, де викладав нову історію зарубіжних країн англійською мовою. Як зауважує І. Ф. Черніков у своїх мемуарах, цей досвід роботи був вельми корисним для нього у плані подальшого вдосконалення англійської мови, яка, поряд з турецькою мовою, стала його надійним інструментом у майбутній науковій роботі [Черніков 2017, 22].

У листопаді 1957 р. І. Ф. Черніков, успішно склавши вступні іспити, стає аспірантом Інституту історії Академії наук УРСР зі спеціальності “Історія країн зарубіжного Сходу”. Йому дуже пощастило з науковим керівником – ним було призначено доктора історичних наук, професора Харківського університету Андрія Петровича Ковалівського (1895–1969 рр.) – видатного українського ученого-сходознавця, який, серед іншого, зробив величезний внесок у справу підготовки в Україні орієнталістичних кадрів, зокрема тюркологів. Одним з його учнів й послідовників став І. Ф. Черніков. Коли А. П. Ковалівський дізнався, що його новий аспірант вже вивчав узбецьку мову, близьку до турецької, він порадив йому тему кандидатської дисертації “Радянсько-турецькі відносини у 1923–1935 роках” [Циганкова 2010, 213]. Безперечно, що поради та рекомендації наукового керівника значною мірою сприяли успішному захисту І. Ф. Черніковим у грудні 1962 р. кандидатської дисертації у вигляді однойменної монографії [Черніков 1962]. Першим опонентом на захисті виступав тодішній патріарх радянської тюркології Анатолій Пилипович Міллер (1901–1973).

Завдяки “хрущовській відлизі” кінця 50-х – початку 60-х років ХХ ст., коли чимало рідкісних архівних матеріалів стали доступні широкому загалу, І. Ф. Чернікову вдалося чи не вперше згадати на повний голос прізвища багатьох українських політиків, дипломатів, учених, громадських діячів, які були безпідставно репресовані сталінським режимом, а їхні імена на довгі роки пішли в небуття. Свідченням феноменальної працездатності молодого науковця, його ґрунтовності та скрупульозності в дослідницькій роботі стало те, що у процесі написання кандидатської дисертації він використав матеріали двадцяти трьох (!) архівних установ України, Москви, Ленінграда, Баку, Туреччини, США, Великобританії, Польщі [Черніков 2017, 25].

Такий успішний “старт” поклав початок цілком успішній науковій кар’єрі І. Ф. Чернікова. Упродовж багатьох років він плідно працював у кількох академічних інститутах України. В Інституті історії АН УРСР (1957–1978 рр.) пройшов

шлях від аспіранта до старшого наукового співробітника. У рамках цієї статті слід виділити активну наукову діяльність Ігоря Федоровича як співробітника відділу історії країн зарубіжного Сходу (1970–1978 рр.) зазначеного Інституту, який став першим структурним підрозділом сходознавчого профілю у системі Академії наук майже через 40 років після знищення сталінським режимом усіх республіканських сходознавчих структур. Велика заслуга в успішному становленні зазначеного відділу належить його першому завідувачу, талановитому ученому та організатору науки Станіславу Максимовичу Пархомчуку – доктору історичних наук, професору, політологу-міжнароднику, балканісту та сходознавцю [Черніков 2007, 5–12]. У своїх починаннях С. М. Пархомчук часто спирався на підтримку свого однодумця І. Ф. Чернікова.

Варто зазначити, що в 1975 р. С. М. Пархомчук, І. Ф. Черніков та їхній колега Ю. М. Мацейко були відзначені премією М. З. Мануїльського за написання колективної монографії “У боротьбі за ліквідацію колоніалізму. Зовнішньополітична боротьба Радянського Союзу за остаточну ліквідацію колоніалізму та участь у ній Української РСР”, яка побачила світ у 1974 г. Отже, Ігор Федорович став одним із трьох перших українських істориків – лауреатів цієї престижної в ті часи премії, яка вручалася Президією Академії наук УРСР за видатні наукові праці в галузі історії, філософії, держави і права.

У 1978 р. І. Ф. Черніков на запрошення майбутнього академіка АН УРСР А. М. Шлепакова, перейшов на роботу до новоствореного академічного Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн (з 1992 р. – Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАНУ). А. М. Шлепаков був засновником і першим директором цієї установи, яка з часом перетворилась на престижний науково-дослідний центр. Ігор Федорович пропрацював у цьому інституті 21 рік на посадах завідувача відділу країн, що розвиваються (1978–1992), та головного наукового співробітника (1993–2000). У 1984 р. в Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка він захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук на тему “Радянсько-турецькі відносини. 1934–1972 рр.”.

Як керівнику відділу І. Ф. Чернікову вдалося згуртувати навколо себе талановиту молодь і в стислі строки створити цілком “боездатний” колектив. Силами відділу було підготовлено та опубліковано чимало колективних монографій та збірників наукових статей, у яких Ігор Федорович виступав керівником авторського колективу, відповідальним редактором і співавтором. Зокрема, у колективній монографії “Движение международной солидарности трудящихся. 1924–1932” [Движение... 1980] його перу належать розділи, присвячені торговельно-економічним відносинам СРСР з країнами Азії та Африки, міжнародним зв'язкам Радянського Союзу у сфері культури, солідарності міжнародного пролетаріату з трудящими Азії та Африки. У збірнику наукових праць “Освободившиеся страны: особенности социально-экономического и политического развития (70–80-е годы)” [Освободившиеся страны... 1988] ним написані вступ і велика стаття про основні напрями соціально-політичного та економічного розвитку Туреччини і радянсько-турецькі відносини у 80-ті роки ХХ століття. У колективній монографії “Международная солидарность с борьбой арабских народов за справедливый мир на Ближнем Востоке. 1967–1988 гг.” [Международная солидарность... 1989] Ігор Федорович виступав у ролі відповідального редактора та автора вступу і висновку. У довіднику “Страны Ближнего Востока” [Страны Ближнего Востока 1990] І. Ф. Черніков був керівником авторського колективу, відповідальним редактором, а також основним співавтором великого розділу “Туреччина”. До речі, це видання стало першим довідником подібного роду, опублікованим в Україні в повоєнний період.

Як відомо, наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. в Україні, як і на теренах усього Радянського Союзу, внаслідок горбачовської “перебудови” відбувались

важливі ідеологічні зрушення. І. Ф. Черніков, як і переважна більшість українського наукового загалу, с ентузіазмом сприйняв поступове звільнення науки від ідеологічних шор і тиску і в міру своїх можливостей робив свій внесок у прискорення цього процесу. Адже йшлося про створення умов для плідного розвитку сходознавства як необхідного складника економічної, політичної та інтелектуальної розбудови країни. Нові реалії потребували осмислення і вироблення нових підходів. У 1989 р. відділ, очолюваний І. Ф. Черніковим, разом з Київським державним університетом ім. Т. Г. Шевченка провів “круглий стіл” з проблем історії країн Азії, Африки та Латинської Америки, на якому вчений на прикладі близькосхідної кризи поділився своїми думками щодо того, як треба досліджувати сучасну історію кризь призму нового політичного мислення [Циганкова 2005, 66].

Низка нерозв’язаних і малодосліджених (або недосліджених) питань української історії зумовлювала необхідність ґрунтовної ревізії стану орієнталістських досліджень в Україні. Проблему загострила поява в журналі “Азия и Африка сегодня” статті Ю. М. Кобищанова, у якій був зроблений висновок про нібито “ганебний” стан сходознавчої науки в Україні і рекомендувалося відтворити Всеукраїнську наукову асоціацію сходознавства (ВУНАС) [Кобищанов 1990, 30]. І. Ф. Черніков не забарився з гідною відповіддю московському науковцю на шпальтах того самого часопису. Проаналізувавши стан вітчизняних орієнталістичних досліджень, він переконливо довів, що сходознавство в Україні заслуговує на більш об’єктивну оцінку, а позиція автора статті “відображає монополізований характер розвитку науки” [Черніков 1990, 47].

І. Ф. Черніков, до речі, повідомив у своїй відповіді, що порада російського колеги щодо ВУНАС була запізною, оскільки на той час нова Українська асоціація вже була створена. У липні 1989 р. в Полтаві та Києві відбулася Всесоюзна наукова конференція, присвячена 100-річчю від дня народження видатного ліванського письменника та філософа Михайла Нуайме. На цьому форумі обговорювались деякі питання історії сходознавства в Україні, зокрема наукової спадщини А. Ю. Кримського, П. Г. Ріттера, О. І. Білецького та ін. Тоді ж за участю вітчизняних вчених-фахівців з історії, економіки та політики країн Сходу та Африки, викладачів східних мов було засновано громадську добровільну організацію “Українська асоціація сходознавства та африканістики” (УАСА), яку очолив Ю. М. Кочубей, а І. Ф. Чернікова було обрано членом бюро [Циганкова 2005, 69].

Сьогодні не можна не згадати про вагомий внесок І. Ф. Чернікова в успішне проведення в Києві в жовтні 1991 р. міжнародної орієнталістичної конференції “Україна і Османська імперія XV–XVIII ст. Проблеми джерелознавства та історіографії”. Цей масштабний науковий захід відбувся під егідою Академії наук України та з ініціативи директора Українського наукового інституту Гарвардського університету Омеляна Пріцака. Він же й очолив оргкомітет конференції, а одним із двох його заступників був І. Ф. Черніков. Останній виступив також на форумі з доповіддю “Розвиток сходознавства в Україні” [Черніков 2017, 78, 81–82].

Київська сходознавча конференція, у роботі якої взяли участь учені з 18 країн Європи, Азії та Північної Америки [Черніков 2017, 92–93], мала широкий резонанс як в Україні, так і далеко за її межами. Безсумнівно, не було випадковим те, що саме під час її проведення Президією Академії наук України було прийнято рішення про створення в Києві Інституту сходознавства ім. А. Кримського. Очолити новостворену установу погодився О. Й. Пріцак. Заснування цієї академічної установи надало потужного імпульсу подальшому розвитку сходознавства в незалежній Україні [Циганкова 2005, 70]. Ось як оцінив І. Ф. Черніков величезний внесок О. Й. Пріцака в розбудову орієнталістики в Україні: «Воістину доленосними подіями в науковому житті суверенної України є заснування Інституту сходознавства Національної академії наук та відродження орієнталістичного журналу “Східний світ”. І що знаменно й

закономірно: біля джерел цих подій стояв видатний український учений, гордість вітчизняної та світової орієнталістики академік Омелян Йосипович Прицак...» [Черніков 1999, 321].

Академік О. Прицак, зі свого боку, глибоко поважав Ігоря Федоровича і запросив його взяти участь у розбудові Інституту сходознавства. Із 1992 р. І. Ф. Черніков упродовж багатьох років входив до складу Вченої ради, а у 2005–2006 рр. працював старшим науковим співробітником Інституту. У 2006 р. йому було присвоєно вчене звання професора всесвітньої історії.

Важливо відзначити, що І. Ф. Чернікову, як ми вже могли переконатися, пощастило спілкуватися, співпрацювати або дружити з багатьма визначними українськими та зарубіжними вченими, причому не лише сходознавцями. З вітчизняних науковців це – вищезгадані А. П. Ковалівський, Л. О. Лещенко, Д. М. Філіпенко, Н. С. Рашба, О. І. Ганусець, А. М. Шлепаков, С. М. Пархомчук, Ю. М. Кочубей, а також Т. Г. Кезма, І. М. Кулінич, В. Н. Гулевич, Р. Г. Симоненко, Ф. П. Шевченко та ін. З іноземних вчених слід назвати академіка О. Й. Прицака, а також радянських і російських дослідників – тюркологів А. Ф. Міллера, А. М. Шамсутдінова, П. П. Моїсеєва, сходознавців Б. Г. Гафурова та Є. М. Примакова, арабіста Р. Г. Ланду та ін. Безперечно, цей життєвий і професійний досвід відіграв важливу роль у формуванні Ігоря Федоровича як особистості та в його становленні як ученого.

Перу ювіляра належать понад 230 наукових і науково-популярних праць, і зокрема 5 індивідуальних монографій та розділи у 12 колективних монографіях, опублікованих в Україні, Туреччині, Франції, Росії, Великобританії та Румунії [Черніков 2017, 34]. І. Ф. Черніков дотепер залишається відданим обраній ним у далекому 1957 р. тюркології, і саме на тюркологічні дослідження припадає лівова частка його публікацій. Проблеми історії, внутрішньої та зовнішньої політики республіканської Туреччини, діяльність її засновника і будівничого М. К. Ататюрка, питання українсько-турецьких відносин завжди перебували в центрі уваги ученого. Серед його досліджень з цієї проблематики слід виділити індивідуальні монографії “Турецька Республіка у 50–60-ті роки ХХ століття. З історії зовнішньої політики” [Черніков 1967] і “В интересах мира и добрососедства (о советско-турецких отношениях в 1935–1970 гг.)” [Черніков 1977]. В останній праці учений дослідив насичені важливими подіями етапи радянсько-турецьких (українсько-турецьких) взаємин новітнього часу в політико-дипломатичній, торговельно-економічній, науковій та культурній сферах. Причому при скрупульозному та неупередженому вивченні як турецьких, так і західних джерел відкрилася можливість нового підходу та переосмислення низки зовнішньополітичних кроків уряду Туреччини в роки Другої світової війни.

Принагідно зауважимо, що з якихось дивних причин тема “Радянсько-турецькі відносини” протягом двох десятиліть (у 1960–1970-х рр.) у дослідженнях сектору Туреччини Інституту сходознавства АН СРСР чомусь не фігурувала [Циганкова 2010, 213]. З огляду на це І. Ф. Черніков тривалий час був фактично єдиним науковцем на теренах СРСР, який системно розробляв цю проблематику.

Серед тюркологічних досліджень ученого останніх років на особливу увагу заслуговують, на наш погляд, статті “До питання про світський характер республіканської Туреччини та процес її ісламізації” [Черніков 2010] та “Перша Республіка на Близькому і Середньому Сході” [Черніков 2013], а також наукове видання “Мустафа Кемаль Ататюрк – засновник і будівничий республіканської Туреччини” [Черніков 2015а].

Проте коло наукових інтересів І. Ф. Чернікова ніколи не обмежувалось турецькою проблематикою, воно є набагато ширшим. Ним було опубліковано чимало праць з питань боротьби проти колоніалізму та неокolonіалізму, національно-визвольного руху в країнах Сходу та міжнародної солідарності з ним, співробітництва

СРСР з країнами, що визволилися. Важливе місце в науковій творчості І. Ф. Чернікова посідають дослідження з проблематики близькосхідної кризи, міжнародних відносин на Близькому Сході, політики СРСР у цьому регіоні, місця і ролі України у відносинах Радянського Союзу з близькосхідними державами.

Важко переоцінити вагомий внесок І. Ф. Чернікова у вивчення історії сходознавства в Україні та наукової спадщини вітчизняної орієнталістики. Ним опубліковано чимало праць, здебільшого в період незалежності України, присвячених життю і творчості видатних українських сходознавців, передусім таких корифеїв, як А. Ю. Кримський, А. П. Ковалівський і О. Й. Пріцак. Під час своєї роботи в Інституті сходознавства НАН України Ігор Федорович виступив з ініціативою розробки вкрай актуальної теми “Історія української тюркології” [Ковальчук 2006, 224]. Задля розвитку цієї ініціативи він опублікував у часописі “Східний світ” дві ґрунтовні статті – “З історії становлення й розвитку тюркології в Україні до середини 30-х років ХХ ст.” [Черніков 2003] та “До розробки теми про відродження тюркології в Україні після 30-х рр. ХХ ст.” [Черніков 2005]. Згідно з дослідницькими планами Інституту сходознавства учений брав участь у підготовці до друку п’ятитомного видання вибраних сходознавчих праць А. Ю. Кримського. Ним, зокрема, написані у співавторстві передмова та пояснення і коментарі до другого тому [Кримський 2007, 7–26, 483–503], а також пояснення і коментарі до третього тому [Кримський 2010, 353–361, 375–376, 393–395], що містять тюркологічні праці ученого.

До цього слід додати, що І. Ф. Черніковим опубліковано значну кількість статей у різних виданнях, присвячених вітчизняним ученим – історикам і сходознавцям, які були його учителями, колегами – товаришами або друзями. Характерно, що навіть до своїх мемуарів, які побачили світ у 2017 р., Ігор Федорович включив добірку есеїв, у яких висвітлюються життєвий шлях та наукова діяльність семи визначних особистостей української науки [Черніков 2017, 40–55, 59–77]. Не буде перебільшенням стверджувати, що завдяки своїй подвижницькій роботі І. Ф. Черніков виконує високу місію, яка полягає у збереженні історичної пам’яті, забезпеченні зв’язку між різними поколіннями науковців та наступності в розвитку вітчизняної орієнталістики.

З 1959 р. і дотепер учений плідно співпрацює з вітчизняними енциклопедіями, починаючи з першого видання Української радянської енциклопедії і закінчуючи Енциклопедією сучасної України. У цих виданнях розміщені його численні статті з міжнародної, близькосхідної і турецької проблематики. Така співпраця є цілком логічною, оскільки І. Ф. Черніков має репутацію фахівця енциклопедичних знань.

Мені, як історика та дипломату, хотілось би особливо відзначити те, як професійно і гідно І. Ф. Черніков представляв Україну та вітчизняну сходознавчу науку на кількох великих міжнародних наукових форумах. У 70–80-ті роки ХХ ст. він неодноразово перебував у службових відрядженнях у Туреччині та Франції по лінії ЮНЕСКО. Зокрема, у жовтні 1973 р. він виступив із доповіддю у Стамбулі на коллоквіумі “Стамбул як центр об’єднання культур балканських, середземноморських, слов’янських і східних народів (ХVI–ХІХ ст.)”; у серпні 1979 р. – в Анкарі на ІV конгресі істориків-балканістів. У грудні 1981 р. І. Ф. Черніков брав участь у Міжнародному симпозіумі ЮНЕСКО в Парижі, присвяченому 100-річчю від дня народження М. К. Ататюрка, на якому репрезентував доповідь “Мустафа Кемаль Ататюрк – засновник сучасної Турецької держави”. Постійне представництво Турецької Республіки при ЮНЕСКО надіслало українському ученому листа, у якому висловило вдячність за його участь у цьому симпозіумі, зазначивши, що він зробив “особистий блискучий внесок у феноменальність цього зібрання” [Черніков 2015b, 30]. У жовтні 1983 р., перебуваючи у Стамбулі, І. Ф. Черніков відвідав Босфорський університет, який вважається найпрестижнішим університетом Туреччини, де на

засіданні кафедри політичних наук прочитав лекцію “60-річчя українсько-турецького договору від 2 січня 1922 р. про дружбу та братерство та надзвичайної місії М. В. Фрунзе в Анкару”.

У жовтні 1988 р. І. Ф. Черніков був співголовою Міжнародного семінару у Празі, організованого Інститутом орієнталістики Чехословацької академії наук спільно з Інститутом соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР.

Наш ювіляр зробив вагомий внесок у справу підготовки вітчизняних наукових кадрів у галузях історії та сходознавства. Впродовж багатьох років він входив до складу вчених рад із захисту кандидатських і докторських дисертацій факультету (згодом Інституту) міжнародних відносин Київського університету імені Тараса Шевченка, Інституту світової економіки і міжнародних відносин та Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. Близько 50 разів І. Ф. Черніков виступав на захистах дисертацій як офіційний та неофіційний опонент [Черніков 2017, 33]. Він підготував чимало дослідників із проблем історії, політики та економіки країн Азії, Африки та Близького Сходу. Серед його учнів – турколог Н. М. Ксьондзик і Н. І. Мхитарян, арабіст і тюрколог С. Є. Гуцало, палестинознавець Ю. Т. Шевченко, ісламознавець С. В. Нетеса, африканісти В. К. Гура, М. Д. Несук, В. С. Плачинда, С. П. Полюк [Черніков 2017, 33].

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що впродовж понад 60 років своєї наукової діяльності І. Ф. Черніков був і залишається активним учасником процесів відродження і розвитку вітчизняної орієнталістики на різних історичних етапах.

Колеги та учні Ігоря Федоровича глибоко поважають його за високий професіоналізм, феноменальну ерудицію, нещадну вимогливість до себе і колосальну працездатність, відданість справі і наукову сумлінність. Друзі та близькі люблять і цінують його за порядність, інтелігентність, доброту, скромність, почуття гумору й готовність завжди прийти на допомогу. Наш ювіляр залишається відданим лицарем науки і продовжує працювати в ім'я подальшого розвитку вітчизняного сходознавства. Побажаємо ж йому міцного здоров'я, творчої наснаги та подальших наукових звершень.

ЛІТЕРАТУРА

- Движение международной солидарности трудящихся. 1924–1932.** Киев, 1980.
- Кобищанов Ю. М.* Не пора ли возродить Украинскую ассоциацию востоковедов? // **Азия и Африка сегодня**, 1990, № 3.
- Ковальчук О. О.* 75-річчя І.Ф. Чернікова // **Східний світ**, 2006, № 1.
- Кримський А. Ю.* **Вибрані сходознавчі праці в п'яти томах.** Т. II. Тюркологія. Київ, 2007.
- Кримський А. Ю.* **Вибрані сходознавчі праці в п'яти томах.** Т. III. Тюркологія. Київ, 2010.
- Международная солидарность с борьбой арабских народов за справедливый мир на Ближнем Востоке. 1967–1988. Из истории массовых антивоенных движений.** Киев, 1989.
- Освободившиеся страны: особенности социально-экономического и политического развития (70–80-е годы).** Сборник научных трудов. Киев, 1988.
- Страны Ближнего Востока.** Справочник. Киев, 1990.
- Циганкова Е. Г.* Шлях до відродження (сходознавство в Радянській Україні у післявоєнні роки) // **Східний світ**, 2005, № 4.
- Циганкова Е. Г., Нагайчук В. І.* Ігор Федорович Черніков – історик Туреччини // **Східний світ**, 2010, № 4.
- Черніков І. Ф.* **Радянсько-турецькі відносини в 1923–1935 рр.** Київ, 1962.
- Черніков І. Ф.* **Турецька Республіка в 50–60-ті роки ХХ ст. З історії зовнішньої політики.** Київ, 1967.
- Черніков І. Ф.* **В интересах мира и добрососедства (о советско-турецких отношениях в 1935–1970 гг.).** Киев, 1977.

Черников И. Ф. Создана ассоциация украинских востоковедов // **Азия и Африка сегодня**, 1990, № 9.

Черников І. Ф. “Східний світ” як втілення традицій і досягнень українського сходознавства. До історії часопису в 1927–1931 рр. // **Східний світ**, 1999, № 1–2.

Черников І. Ф. З історії становлення й розвитку тюркології в Україні до середини 30-х років ХХ ст. // **Східний світ**, 2003, № 4.

Черников І. Ф. До розробки теми про відродження тюркології в Україні після 30-х рр. ХХ ст. // **Східний світ**, 2005, № 4.

Черников І. Ф. Станіслав Максимович Пархомчук // **Проблеми балканістики, сходознавства та міжнародних відносин**: Збірник наукових праць пам’яті доктора історичних наук, професора Пархомчука Станіслава Максимовича. Київ, 2007.

Черников І. Ф. До питання про світський характер республіканської Туреччини та процес її ісламізації // **Східний світ**, 2010, № 4.

Черников І. Ф. Перша Республіка на Близькому і Середньому Сході. До 90-річчя проголошення Турецької Республіки // **Сходознавство**, 2013, № 62–63.

Черников І. Ф. **Мустафа Кемаль Ататюрк – засновник і будівничий республіканської Туреччини**. Київ, 2015a.

Черников І. Ф. **Опубліковані праці: автор, редактор, рецензент, про нього**. Київ, 2015b.

Черников І. Ф. **З пережитого. Про моїх учителів і друзів, про себе та 60 років власних досліджень з української тюркології**. Київ, 2017.

REFERENCES

Dvizheniye mezhdunarodnoy solidarnosti trudyashchikhsya. 1924–1932 (1980), Naukova dumka, Kyiv. (In Russian).

Kobishchanov Yu. M. (1990), “Ne pora li vozrodit’ Ukrainskuyu assotsiatsiyu vostokovedov?”, *Aziya i Afrika segodnya*, No. 3, p. 30. (In Russian).

Koval’chuk O. O. (2006), “75-richchya I. F. Chernikova”, *Shidnij svit*, No. 1, pp. 224–225. (In Ukrainian).

Kryms’kyy A. Yu. (2007), *Vybrani skhodoznavchi pratsi v p’yaty tomakh*, Vol. II: Tyurkologiya, [VD “Stylos”], Kyiv. (In Ukrainian).

Kryms’kyy A. Yu. (2010), *Vybrani skhodoznavchi pratsi v p’yaty tomakh*, Vol. III: Tyurkologiya, [VD “Stylos”], Kyiv. (In Ukrainian).

Mezhdunarodnaya solidarnost’ s bor’boj arabikh narodov za spravedlivyy mir na Blizhnem Vostoke. 1967–1988. Iz istorii massovykh antivyennykh dvizheniy (1989), Kyiv. (In Russian).

Osvobodivshiyesa strany: osobennosti sotsial’no-ekonomicheskogo i politicheskogo razvitiya (70–80-e gody). Sbornik nauchnykh trudov (1988), Naukova dumka, Kyiv. (In Russian).

Strany Blizhnego Vostoka. Spravochnik (1990), Politizdat Ukrainy, Kyiv. (In Russian).

Tsyhankova E. H. (2005), “Shlyakh do vidrozhennya (skhodoznavstvo v Radyans’kiy Ukraini u pislyavoyenni roky)”, *Shidnij svit*, No. 4, pp. 60–71. (In Ukrainian).

Tsyhankova E. H. and Nahaychuk V. I. (2010), “Ihor Fedorovych Chernikov – istoryk Turechchyny”, *Shidnij svit*, No. 4, pp. 213–216. (In Ukrainian).

Chernikov I. F. (1962), *Radyans’ko-turets’ki vidnosyny v 1923–1935 rr.*, Vydavnytstvo AN URSR, Kyiv. (In Ukrainian).

Chernikov I. F. (1967), *Turets’ka Respublika v 50–60-ti roky XX st. Z istoriyi zovnishn’oyi polityky*, Naukova dumka, Kyiv. (In Ukrainian).

Chernikov I. F. (1977), *V interesakh mira i dobrososedstva (o sovetsko-turetskikh otnosheniyakh v 1935–1970 gg.)*, Naukova dumka, Kyiv. (In Russian).

Chernikov I. F. (1990), “Sozdana assotsiatsiya ukrainkikh vostokovedov”, *Aziya i Afrika segodnya*, No. 9, p. 47. (In Russian).

Chernikov I. F. (1999), “‘Skhidnyy svit’ yak vtilennya tradytsiy i dosyahnen’ ukrayins’koho skhodoznavstva. Do istoriyi chasopysu v 1927–1931 rr.”, *Shidnij svit*, No. 1–2, pp. 321–325. (In Ukrainian).

Chernikov I. F. (2003), “Z istoriyi stanovlennya y rozvytku tyurkolohiyi v Ukrayini do sere-dyny 30-kh rokiv XX st.”, *Shidnij svit*, No. 4, pp. 5–25. (In Ukrainian).

Chernikov I. F. (2005), “Do rozrobky temy pro vidrozhennya tyurkolohiyi v Ukrayini pislya 30-kh rr. XX st.”, *Shidnij svit*, No. 4, pp. 72–96. (In Ukrainian).

Chernikov I. F. (2007), “Stanislav Maksymovych Parkhomchuk”, in *Problemy balkanistyky, skhodoznavstva ta mizhnarodnykh vidnosyn: Zbirnyk naukovykh prats' pam'yati doktora istorychnykh nauk, profesora Parkhomchuka Stanislava Maksymovycha*, Vydavnytstvo Instytutu istoriyi Ukrainy, Kyiv, pp. 5–12. (In Ukrainian).

Chernikov I. F. (2010), “Do pytannya pro svits'kyi kharakter respublikans'koyi Turechchyny ta protses yiyi islamizatsiyi”, *Shidnij svit*, No. 4, pp. 171–180. (In Ukrainian).

Chernikov I. F. (2013), “Persha Respublika na Blyz'komu i Seredn'omu Skhodi. Do 90-richchya proholoshennya Turets'koyi Respubliky”, *Skhodoznavstvo*, No. 62–63, pp. 191–201. (In Ukrainian).

Chernikov I. F. (2015a), *Mustafa Kemal' Ataturk – zasnovnyk i budivnychyu respublikans'koyi Turechchyny*, Kyiv. (In Ukrainian).

Chernikov I. F. (2015b), *Opublikovani pratsi: avtor, redaktor, retsenzent, pro n'oho*, Institut skhodoznavstva im. A. Yu. Kryms'koho NANU, Kyiv. (In Ukrainian).

Chernikov I. F. (2017), *Z perezhytoho. Pro moyikh uchyteliv i druziv, pro sebe ta 60 rokiv vlasnykh doslidzhen' z ukrayins'koyi turkolohiyi*, AKME-HRUP, Kyiv. (In Ukrainian).

В. І. Нагайчук

ЛИЦАР НАУКИ

Ігорю Федоровичу Чернікову – 90

Стаття присвячена 90-річчю від дня народження визначного українського тюрколога і сходознавця Ігоря Федоровича Чернікова. Він належить до повоєнної генерації учених, які наприкінці 50-х – на початку 60-х років ХХ ст. стояли біля витоків відродження сходознавства в Україні. У статті відстежуються основні віхи життєвого шляху та наукової кар'єри І. Ф. Чернікова. Наголошується на неоціненному внеску ученого в дослідження проблем історії, внутрішньої та зовнішньої політики республіканської Туреччини, діяльності її засновника та будівничого Мустафи Кемалю Ататюрка, питань українсько-турецьких відносин. Розглядаються основні наукові праці ювіляра з цієї проблематики. Віддається також належне вагомому внеску Ігоря Чернікова у вивчення історії сходознавства в Україні та опрацювання наукової спадщини корифеїв вітчизняної та світової орієнталістики Агатангела Кримського, Андрія Ковалівського та Омеляна Прицака. Робиться висновок про те, що І. Ф. Черніков був і залишається активним учасником процесів відродження і розвитку української орієнталістики на різних історичних етапах. У додатку до статті наводиться список наукових публікацій І. Ф. Чернікова за 1990–2017 рр.

Ключові слова: Ігор Черніков, тюркологія, історія Туреччини, Ататюрк, сходознавство, відродження сходознавства в Україні

СПИСОК НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ І. Ф. ЧЕРНІКОВА (1990–2017 роки)¹

1990

1. Черников И. Ф. Турция // Страны Ближнего Востока. Справочник. – К.: Политиздат Украины, 1990. – С. 265–293.

2. Черников И. Ф. Востоковедение на Украине // История отечественного востоковедения до середины XIX века. – М.: Наука. Главная ред. восточной литературы, 1990. – С. 107–117.

3. Черников И. Ф. Об участии АН УССР в развитии африканистики в Советском Союзе и о научных связях со странами Африки // “Советско-африканские отношения в условиях перестройки”. Материалы выездной сессии Научного совета АН СССР по проблемам экономического, социально-политического и культурного развития стран Африки, состоявшейся в Киеве 24–27 мая 1989 г. – М.: Институт Африки АН СССР, 1990. – С. 50–58.

4. Черников И. Ф. Поддержка Советским Союзом и странами народной демократии национально-освободительного движения народов Азии и Африки // Междуна-

¹ Список наукових публікацій І. Ф. Чернікова за 1959–2014 рр. наводиться у виданні: Черніков І. Ф. Оpubліковані праці: автор, редактор, рецензент, про нього. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2015. – 32 с.

родная солидарность сил мира и прогресса. 1945–1955. – К.: Наукова думка, 1990. – С. 140–154.

5. Черников И. Ф. Создана ассоциация украинских востоковедов // Азия и Африка сегодня. – 1990. – № 9. – С. 47. По материалам статьи Ю. М. Кобищанова “Не пора ли возродить Украинскую ассоциацию востоковедов?” (Азия и Африка сегодня. – 1990. – № 3) и письма в связи с этим в редакцию данного журнала заведующего отделом развивающихся стран Института социальных и экономических проблем зарубежных стран доктора исторических наук И. Ф. Черникова (Азия и Африка сегодня. – 1990. – № 9).

1991

6. Черніков І. Ф. Видатний український тюрколог. До 120-річчя від дня народження А. Ю. Кримського // Вісник Академії наук Української РСР. – 1991. – № 1. – С. 82–86.

7. Черніков І. Ф. Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства (1926–1931 рр.) // Український історичний журнал (УІЖ). – 1991. – № 2. – С. 31–38.

8. Черников И. Ф. Перестройка в СССР и страны Ближнего Востока // СССР, США и “третий мир”. Материалы научной конференции. – К.: Киевский государственный университет, 1991. – С. 3–6.

1992

9. Черников И. Ф. Об исследованиях А. Е. Крымского по туркологии (20-е годы) // Восток. Афро-азиатские общества: история и современность. 1992. – № 1. – С. 104–111.

10. Черніков І. Ф. До 70-річчя українсько-турецького договору. “...Вирішили зміцнити між собою назавжди найкращі та сердечні відносини...” // Політика і час. – 1992. – № 4. – С. 37–41.

11. Черніков І. Ф. Нерозлийморе. Україна і Туреччина: взаємини у контексті історії і сучасності // Україна. Національний ілюстрований часопис. – 1992. – № 5. – С. 17–18.

12. Черніков І. Ф. Видно берег турецький // Урядовий кур’єр. – 1992. – № 6. – Лютий.

13. Черніков І. Ф. Чорноморське співтовариство // Урядовий кур’єр. – 1992. – 26 червня.

14. Черніков І. Ф. Принади турецької моделі // Демократична Україна. – 1992. – 23 червня.

1993

15. Черніков І. Ф. Академік А. Ю. Кримський – видатний дослідник історії та культури Туреччини // Східний світ. – 1993. – № 1. – С. 28–31.

16. Черніков І. Ф. Про діяльність Комісії для вивчення історії Близького Сходу Всеукраїнської Академії наук (1930–1933 рр.) // УІЖ. – 1993. – № 9. – С. 59–64.

1994

17. Черніков І. Ф. З глибини століть. Про миротворчу тенденцію у взаєминах України і Туреччини в контексті історії // Політика і час. – 1994. – № 7. – С. 78–82.

18. Черников И. Ф. О национальных интересах Украины и России на Ближнем Востоке и в Африке // “Национальные интересы России, Украины и Беларуси в Африке и на Ближнем Востоке. (Общее и особенное)”. Материалы научной конференции, состоявшейся в Киеве 9–11 июня 1993 г. – М.: Институт Африки Российской академии наук, 1994. – С. 46–50.

1995

19. Черніков І. Ф. Туреччина, українсько-турецькі взаємини у науково-педагогічній діяльності А. П. Ковалівського // “На честь заслуженого діяча науки України Андрія Петровича Ковалівського (1895–1969)”. Тези доповідей міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження. – Харків, 1995. – С. 33–34.

1996

20. Черніков І. Ф. Туреччина й українсько-турецькі відносини в науково-педагогічній діяльності А. П. Ковалівського // Східний світ. – 1996. – № 1. – С. 131–137.

21. Черніков І. Ф. Арнольд Миколайович Шлепаков. Некролог // УІЖ. – 1996. – № 5. – С. 159–160.

1997

22. Черніков І. Ф. Миротворчі тенденції у взаєминах України і Туреччини в контексті історії // Сурмач. – London, UK, 1997. – № 131–134. – С. 27–31.

1998

23. Черников И. Ф. К вопросу о светском характере Турецкой Республики и активизации в ней исламского фундаментализма // Очерки политического и социально-экономического развития стран Востока; Институт мировой экономики и международных отношений НАН Украины. – К.: Крещатик, 1998. – С. 93–116.

1999

24. Черніков І. Ф. “Східний світ” як втілення традицій і досягнень українського сходознавства. До історії часопису в 1927–1931 рр. // Східний світ. – 1999. – № 1–2 (Етупон. До 80-річчя академіка О. Прицака. – К., 2001). – С. 321–325.

25. Черніков І. Ф. Справжня енциклопедія українського сходознавства. Рец. на кн.: Ю. М. Кочубей. Україна і Схід. Культурні взаємозв'язки України з народами Близького і Середнього Сходу. 1917–1992: Підручний бібліографічний покажчик; НАН України, Інститут сходознавства ім. А. Кримського. – К., 1998. – 227 с. // Всесвіт. – 1999. – № 9–10. – С. 162–163.

2000

26. Черніков І. Ф. Фундаментальне орієнталістичне видання. Рец. на кн.: Чувпило О. О. Нариси з історії ідейно-політичної боротьби в Індійському Національному Конгресі (20-ті роки ХХ ст.). – Харків, 1999. – 199 с. // Східний світ. – 2000. – № 1. – С. 165–166.

2001

27. Черніков І. Ф. Мустафа Кемаль Ататюрк – великий будівничий республіканської Туреччини // Східний світ. – 2001. – № 1. – С. 178–186.

2002

28. Черніков І. Ф. Піввіку наукової праці в Інституті історії України. (Слово про Рема Георгійовича Симоненка) // Історіографічні дослідження в Україні. Збірник наукових праць на пошану вченого – історика, доктора історичних наук, професора Р. Г. Симоненка. Вип. 11. – К., 2002. – С. 3–10.

29. Черніков І. Ф. Унікальна орієнталістична монографія про міжнародні відносини у Північному Причорномор'ї (середина XVII ст.). Рец. на кн.: Ф. І. Туранли. Літописні твори М. Сена'ї та Г. Султана як історичні джерела. – К., 2000. – 312 с. // Східний світ. – 2002. – № 2. – С. 167–171.

30. Черніков І. Ф. За заповітом Батька турків. Мустафа Кемаль Ататюрк і турецько-українські відносини // Політика і час. – 2002. – № 12. – С. 75–80.

2003

31. Черніков І. Ф. До питання про архівні джерела з історії українсько-турецьких взаємин // VII Сходознавчі читання А. Ю. Кримського. Тези доповідей Міжнародної наукової конференції, м. Київ, 4–5 червня 2003 р. – К.: Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського 2003. – С. 37–39.

32. Черніков І. Ф. Близькосхідний інститут // Енциклопедія історії України / НАН України. Інститут історії України. Т. 1. – К.: Наукова думка, 2003. – С. 301.

33. Chernikov, Ihor. Mustafa Kemal Ataturk and Turkish – Ukrainian Relations (1918–1938) // Ataturk Arastirma Merkezi Dergisi. – Sayı 55, Cilt XIX. – Ankara, 2003. – P. 305–315.

34. Chernikov, Ihor. Mustafa Kemal Ataturk ve Turkiye – Ukrayna Iliskileri (1918–1938) // Ataturk Arastirma Merkezi Dergisi. – Sayı 55, Cilt XIX. – Ankara, 2003. –

S. 317–327. (Переклад статті з оригіналу англійською мовою на турецьку здійснила для журналу дослідницького Центру імені Ататюрка д-р Берна Тюркдоган).

35. Черніков І. Ф. З історії становлення й розвитку тюркології в Україні до середини 30-х років ХХ ст. // Східний світ. – 2003. – № 4. – С. 5–25.

36. Черніков І. Ф. Фундаментальна монографія про великого українського ученого, дослідника античності й стародавнього Сходу. Рец. на кн.: Матвеева Л. В. Юлиан Кулаковский. – Киев. “Стилос”, 2002. – 484 с. // Східний світ. – 2003. – № 1. – С. 149–154.

37. Черніков І. Ф. Монографічне видання з історії міжнародних відносин на Близькому Сході. Рец. на кн.: Ю. С. Скороход. Міжнародний аспект урегулювання Ліванського конфлікту (80–90-ті роки). – Київ. Видавничий центр “Київський університет”. 2000. – 265 с. // Східний світ. – 2003. – № 1. – С. 155–157.

2004

38. Черніков І. Ф. Мустафа Кемаль Ататюрк і розвиток дружніх турецько-українських взаємин (1918–1938) // Україна – Туреччина: минуле, сучасне, майбутнє. Збірник наукових праць. – К.: Денеб, 2004. – С. 510–518.

39. Черніков І. Ф. Дмитро Миколайович Філіпенко. Некролог // Східний світ. – 2004. – № 1. – С. 187–188. У співавт.

40. Черніков І. Ф. Нездоланна сила поезії кримськотатарського народу. Рец. на кн.: Окрушина сонця. Антологія кримськотатарської поезії XIII–XX століть / Упоряд. М. Мірошніченко, Ю. Кандим. – К., 2003. – 792 с. // Східний світ. – 2004. – № 3. – С. 124–133.

41. Рец. на кн.: Olga Shevchenko. The Stories of Bygone Years. Manual for post – graduates and students of humanities. – Kyiv, 2003. – 464 p. // УІЖ. – 2004. – № 5. – С. 147–151. У співавт.

42. Черніков І. Ф. Старший порадник і щирий друг // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Міжвідомчий збірник наукових праць, присвячений пам'яті доктора історичних наук, професора І. М. Кулиничка / Відп. ред. С. В. Віднянський. Вип. 13. – К., 2004. – С. 13–14.

43. Черніков І. Ф. Людина феноменальної ерудиції й творчої обдарованості // Істину встановлює суд історії. Збірник на пошану Федора Павловича Шевченка. Т. 1. Джерела. – К.: Державний комітет архівів України, 2004. – С. 237–240.

44. Черников И. Ф. Мустафа Кемаль Ататюрк и турецко-украинские взаимоотношения 1918–1922 // Турция в XX веке. – М.: Гуманитарий, 2004. – С. 156–163.

2005

45. Черников И. Ф. Рец. на кн.: От Стамбула до Москвы. Сборник статей в честь 100-летия профессора А. Ф. Миллера. – Москва, 2003. – 368 с. // Восток (Oriens). – 2005. – № 1. – С. 192–197.

46. Черніков І. Ф. До 80-річчя С. М. Пархомчука // УІЖ. – 2005. – № 5. – С. 233–236.

47. Черніков І. Ф. До розробки теми про відродження тюркології в Україні після 30-х рр. ХХ ст. // Східний світ. – 2005. – № 4. – С. 72–96.

2006

48. Черніков І. Ф. До 80-річчя заснування Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства – 10 січня 1926 р. // Східний світ. – 2006. – № 1. – С. 21–24.

49. Черніков І. Ф. Гулевич Віктор Наумович // Енциклопедія сучасної України. Т. 6; Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України. – К.: Наукова думка, 2006. – С. 604.

2007

50. Черніков І. Ф. Станіслав Максимович Пархомчук (1925–1975 рр.) // Проблеми балканістики, сходознавства та міжнародних відносин: Збірник наукових праць пам'яті доктора історичних наук, професора Пархомчука Станіслава Максимовича / Відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2007. – С. 5–12.

51. Черніков І. Ф. З історії українсько-турецьких взаємин між двома світовими війнами (1918–1939 рр.) // Там само. – С. 246–253.

52. Матвеева Л. В., Черніков І. Ф. Про тюркологічну спадщину академіка Агатангела Кримського // Кримський А. Ю. Вибрані сходознавчі праці: В 5 т. – Т. II. Тюркологія. НАН України. Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2007. – С. 7–26.

53. Черніков І. Ф., Дрига І. М. Пояснення та коментарі // Там само. – С. 483–503.

54. Черніков І. Ф. Тюркологія в наукових працях Юрія Кочубея // Східний світ. – 2007. – № 2. – С. 16–30.

55. Черніков І. Ф. Ковалівський Андрій Петрович // Енциклопедія історії України. Т. 4 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Ін-т історії України. – К., 2007. – С. 384–385.

56. Черніков І. Ф. Людина рідкісної доброзичливості та привабливості // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей на пошану професора П. П. Гудзенка. Вип. 12. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2007. – С. 86–87.

57. Черников И. Ф. Рец. на кн.: Современная Турция: проблемы и решения. Сборник статей / Отв. ред. Н. Ю. Ульченко, Е. И. Уразова. – М.: Ин-т Ближнего Востока. Ин-т востоковедения РАН, 2006. – 238 с. // Восток (Oriens). – 2007. – № 6. – С. 177–180.

58. Черников И. Ф. Соседям – в дружбе жить. К 85-летию вступления в силу украинско-турецкого Договора о дружбе и братстве, подписанного в Анкаре 2 января 1922 года // Правда Украины. – 2007. – 21–27 июня.

59. Черников И. Ф. Ислам в Крыму. Рец. на кн.: М. И. Кирюшко, О. С. Бойцова. Ислам в Крыму: религиозно-национальная самоидентификация крымскотатарского народа. – К., 2005. – 300 с. // Правда Украины. – 2007. – 19–25 июля.

60. Черников И. Ф. Верность востоковедным традициям Украины. Рец. на кн.: Е. Г. Циганкова. Схознавчі установи в Україні (радянській період). – К., 2007. – 292 с. // Правда Украины. – 2007. – 8–14 ноября.

2008

61. Черніков І. Ф. До 100-річчя Молодотурецької революції 1908 р. // Україна дипломатична. Науковий щорічник. Вип. 9. – К., 2008. – С. 111–123.

62. Черніков І. Ф. Доброзичливість і принциповість // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Міжвідомчий збірник наукових праць. Вип. 7 / Відп. ред. С. В. Віднянський. – К., 2008. – С. 28–29.

63. Черников И. Ф. К 90-летию Украинской дипломатической службы. Украина – Турция: первые шаги навстречу 1918–1919 гг. // Правда Украины. – 2008. – 28 февраля – 5 марта.

64. Черников И. Ф. К 90-летию Национальной академии наук Украины. Академик Агатангел Крымский – украинский востоковед с мировым именем // Правда Украины. – 2008. – 20–26 марта.

65. Черников И. Ф. Младотурецкая революция 1908 года: предпосылки и результат // Правда Украины. – 2008. – 26 июня – 2 июля.

66. Черников И. Ф. Турецкая Республика в канун своего 85-летия: прошлое и настоящее // Правда Украины. – 2008. – 21–27 августа.

67. Черников И. Ф. Мустафа Кемаль Ататюрк – основатель и неутомимый строитель новой, республиканской Турции. К 70-летию со дня его смерти // Правда Украины. – 2008. – 6–12 ноября.

2009

68. Черніков І. Ф. Молодотурецька революція 1908 р. в Османській імперії // Східний світ. – 2009. – № 1. – С. 122–127.

69. Черніков І. Ф. Близькосхідний інститут // Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Вип. 1 / Відп. ред. М. М. Варварцев. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2009. – С. 83.

70. Черніков І. Ф. Шляхом набуття зрілості та подальшого творчого зростання. Історіографічний огляд. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки та знахідки. Міжвідомчий збірник наукових праць. Вип. 14–17. – К., 2005–2008 // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. ред. С. В. Віднянський. Вип. 18. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2009. – С. 301–317.

71. Черніков І. Ф. До розробки теми “Туреччина у міжнародних відносинах періоду Другої світової війни (1939–1945)” // Східний світ. – 2009. – № 4. – С. 98–108.

72. Черніков І. Ф. Ни дня без строчки. Рец. на кн.: Міжнародні зв'язки України: пошуки і знахідки. Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. ред. С. В. Віднянський. Вип. 15. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2006. – 472 с. // Правда України. – 2009. – 22–28 января.

73. Черніков І. Ф. Есть такая наука – кримоведение. Рец. на кн.: Эдие Кангиева. Кримоведение на страницах тюркоязычных периодических изданий крымскотатарской диаспоры. – Киев – Симферополь, 2007. – 424 с. // Правда Украины. – 2009. – 2 октября.

2010

74. Черніков І. Ф. Мустафа Кемаль Ататюрк і турецько-українські взаємини (1918–1922) // Східний світ. – 2010. – № 2. – С. 161–165.

75. Черніков І. Ф. Повернутий із забуття. Рец. на кн.: Леся Матвеева. Виктор Григорович – первый украинский славяновед-византолог (1815–1876). – Киев: Издательский дом “Стилос”, 2010. – 192 с. // Східний світ. – 2010. – № 3. – С. 227–228.

76. Черніков І. Ф. Гей, славяне, все мы братья! Неутомимый глашатай славянского взаимопонимания и единения. Рец. на кн.: Леся Матвеева. Виктор Григорович – первый украинский славяновед-византолог (1815–1876). – К., 2010. – 192 с. // Правда Украины. – 2010. – 18 июня.

77. Черніков І. Ф. Через роки і відстані. До 80-річчя від дня народження академіка НАН України А. М. Шлепакова (1930–1996) // Вісник Національної Академії наук України. – 2010. – № 5. – С. 42–46. У співавт.

78. Черніков І. Ф. Всесвітньо відомий вітчизняний учений: історик-міжнародник, організатор науки і дипломат. До 80-ліття від дня народження академіка НАН України Арнольда Миколайовича Шлепакова (1930–1996) // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Міжвідомчий збірник наукових праць. Вип. 19. – К., 2010. – С. 27–32. У співавт.

79. Черніков І. Ф. Европейская система школьного образования в действии. Рец. на кн.: О. І. Локшина. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.). – К., 2009. – 404 с. // Правда України. – 2010. – 15 октября.

80. Черніков І. Ф. До питання про світський характер республіканської Туреччини та процес її ісламізації // Східний світ. – 2010. – № 4. – С. 171–180.

81. Черніков І. Ф., Мавріна О. С. Попередні зауваження // Кримський А. Ю. Вибрані сходознавчі праці в 5 т.: Т. 3. Тюркологія. НАН України. Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2010. – С. 5–6.

82. Черніков І. Ф. Пояснення та коментарі // Там само. – С. 353–361 – у співавт.; с. 375–376; с. 393–395.

83. Черніков І. Ф. Академік А. Ю. Кримський – видатний дослідник історії та культури Туреччини // Мовні та літературні зв'язки України з країнами Сходу. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 402–405.

2011

84. Черніков І. Ф. Про дослідження академіка НАН України О. Й. Прицака з історії українсько-турецьких взаємин у київській завершальній період його діяльності // Східний світ. – 2011. – № 1. – С. 136–142.

85. Черніков І. Ф. Цінне видання. Рец. на кн.: Турція на рубежі ХХ–ХХІ століть. Збірник статей / Составители и отв. ред. Зайцев И. В. и Ульченко Н. Ю. – М.: Ин-т востоковедения РАН, 2008. – 288 с. // Східний світ. – 2011. – № 1. – С. 202–205.

86. Черніков І. Ф. Леонід Лещенко – один з перших українських сходознавців повоєнної доби. До 80-річчя від дня його народження // Східний світ. – 2011. – № 2. – С. 223–228.

87. Черніков І. Ф. Феномен “турецького нейтралітету” в Другій світовій війні // Міжнародні зв’язки України: наукові пошуки і знахідки. Міжвідомчий збірник наукових праць на пошану доктора історичних наук, професора Віднянського Степана Васильовича. Вип. 20. – К., 2011. – С. 329–343.

88. Черніков І. Ф. Волковинський Василь Іванович // Сходознавство і візантологія України в іменах: Бібліографічний словник / Упоряд. Е. Г. Циганкова, Ю. М. Кочубей, О. Д. Василюк. – К.: Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. – С. 63. У співавт.

89. Черніков І. Ф. Ганусець Олександр Іванович // Там само. – С. 66–67.

90. Черніков І. Ф. Ковалівський Андрій Петрович // Там само. – С. 115–117. У співавт.

91. Черніков І. Ф. Пархомчук Станіслав Максимович // Там само. – С. 173.

92. Черніков І. Ф. Удовиченко Петро Платонович // Там само. – С. 220.

93. Черніков І. Ф. Фалькович Ілля Мойсейович // Там само. – С. 224–225. У співавт.

94. Черніков І. Ф. Філіпенко Дмитро Миколайович // Там само. – С. 226–227. У співавт.

2012

95. Черніков І. Ф. Про пріоритетний напрямок вітчизняної орієнталістики. Рец. на кн.: Ірина Дрига. Pontica. Туркологічні студії. Turkoloji yazıları. – Київ: Четверта хвиля, 2010. – 532 с. // Східний світ. – 2012. – № 1. – С. 171–173.

2013

96. Черніков І. Ф. Перша Республіка на Близькому і Середньому Сході. До 90-річчя проголошення Турецької Республіки // Сходознавство. – 2013. – № 62–63. – С. 191–201.

97. Черніков І. Ф. Туреччина. Турецька Республіка // Енциклопедія історії України / Ред. кол.: В. А. Смолій та ін. НАН України. Ін-т історії України. Т. 10. – К., 2013. – С. 178–183. У співавт.

98. Черніков І. Ф. Национальные интересы превыше всего. Рец. на кн.: К. О. Федорова. Національні інтереси Іспанії. – К., 2013. – 189 с. // Правда України. – 2013. – 9 августа.

2014

99. Черніков І. Ф. Світлої пам’яті вченого, педагога, лектора, дипломата. У зв’язку з кончиною Л. О. Лещенка // Правда України. – 2014. – 17 января.

100. Черніков І. Ф. Комісія для вивчення історії Близького Сходу Всеукраїнської Академії наук (1930–1933) // Енциклопедія сучасної України. Т. 14 / Гол. ред.: І. М. Дзюба та ін.; Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України. – К., 2014.

2015

101. Черніков І. Ф. Мустафа Кемаль Ататюрк – засновник і будівничий республіканської Туреччини: Наукове видання. – К.: ПП Мошак М. І., 2015. – 56 с.

102. Черніков І. Ф. Опубліковані праці: автор, редактор, рецензент, про нього / НАН України. Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2015. – 32 с.

2016

103. Черніков І. Ф. Лещенко Леонід Овдійович // Енциклопедія сучасної України. Т. 16 / Гол. ред.: І. М. Дзюба та ін.; Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України. – К., 2016.

2017

104. Черніков І. Ф. Рец. на кн.: А. Ю. Кримський. Бібліографічний покажчик / Упоряд. О. Д. Василюк, Ю. М. Кочубей. – К.: Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського, 2016. – 276 с. // Східний світ. – 2017. – № 1–2. – С. 181–182.

105. Черніков І. Ф. З пережитого: Про моїх учителів і друзів, про себе та 60 років власних досліджень з української тюркології. Мемуарно-наукове видання. – К.: АКМЕ-ГРУП, 2017. – 108 с.

Зараз готуються до друку декілька статей І. Ф. Чернікова, підготовлених ним для Енциклопедії історії України та Енциклопедії сучасної України.

РЕДАГУВАННЯ ТА РЕЦЕНЗУВАННЯ

1. *Керівник авторського колективу та відповідальний редактор*: Страны Ближнего Востока. Справочник. – К.: Политиздат Украины, 1990. – 335 с.

2. *Відповідальний редактор*: Миграции и мигранты в мире капитала: исторические судьбы и современное положение. Сборник научных трудов / Ин-т социальных и экономических проблем АН УССР; Университет г. Росток. – К.: Наукова думка, 1990. – 182 с.

3. *Відповідальний редактор*: Ксєндзык Н. Н. Турецкая трудовая иммиграция в странах Западной Европы (70–80-е гг.). – К.: Наукова думка, 1991. – 106 с.

4. *Відповідальний редактор*: Плачинда В. С. Соціальні перетворення в арабських країнах: досвід і проблеми. – К.: Наукова думка, 1993. – 159 с.

5. *Член редакційної колегії періодичного видання* – щорічного міжвідомчого збірника “Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн”, який у 1991 р. дістав назву “Міжнародні зв’язки України: пошуки і знахідки”.

6. *Член редакційної колегії часопису “Східний світ”* – періодичного видання Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України (2003–2007 рр. та 2010–2012 рр.).

7. *Рецензент*: Olga Shevchenko. The Stories of Bygone Years. Manual for post-graduates and students of Humanities. – Kyiv: Yurydychna Knyha, 2003. – 464 p.

8. *Рецензент*: Коппель О. А., Пархомчук О. С. Міжнародні системи та глобальний розвиток: Навчальний посібник. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2004. – 314 с.

9. *Рецензент*: Пархомчук О. С. Мілітаризм та проблема конверсії в глобальному світі. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2004. – 247 с.

10. *Рецензент*: Іслам і українське суспільство: соціальні та політичні аспекти / О. Богомолів, С. Данилов, Г. Яворська та ін. – К.: Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2004. – 200 с.

11. *Рецензент*: Богомолів О., Данилов С., Семиволос І., Яворська Г. Ісламська ідентичність в Україні. – К.: AMES, 2005. – 130 с.

12. *Рецензент*: Тронько П. Т., Симоненко Р. Г., Складенко Є. М. О. К. Касименко – видатний український вчений і організатор історичної науки. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2007. – 140 с.

13. *Відповідальний редактор та упорядник* тому (разом з О. С. Мавріною): Кримський А. Ю. Вибрані сходознавчі праці в п’яти томах. Т. III. Тюркологія. НАН України. Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2010. – 415 с.